

Atatürk; Türk Kimliği ve Ötekileştirme

Ataturk, Turkish Identity and Othering

Yalçın YILMAZ*

Mevlüt KAYA**

Özet

Türkler, binlerce yıllık tarihleri boyunca yerleşik olarak çeşitli coğrafyalarda yaşamışlar ve uygarlık adına kalıcı izler bırakmışlardır. İslamiyet’le tanışmadan önce Çinliler, Moğollar gibi çeşitli yabancı uygarlıklarla siyasi, sosyal ve kültürel münasebetlerde bulunmuşlar ve karşılıklı etkileşim yaşamışlardır. Bu etkileşimin çoğu savaş yoluyla olmuş, neticede uygarlığın evrenselliği Türk kimliği üzerinde etkisini göstermiştir. Tarihi serüven içerisinde Türkler, kimlik olarak; yerleşik hayata geçtikten ve İslamiyet’le tanıştıktan sonra bazı karakteristik değişimler yaşamışlardır. Bilhassa İslam’ı kabul etmeleriyle birlikte kurdukları devletlerde, yöneticiler tarafından çeşitli sosyal ve siyasi nedenlerden dolayı geri plana itilmiş ve ötekileştirilmişlerdir. Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecine dek, bu ötekileştirme ve geri kalmışlığın doğurduğu durum, Türk milleti üzerinde etkisini sürdürmüştür, ancak Mustafa Kemal Atatürk ile “milli şuur” tekrar dirilmiştir. Çalışmamızda tarihi süreç içerisinde özellikle Mustafa Kemal Atatürk’ün açtığı ufuk ile başlayan dönemi konu olarak ele alacağız.

Anahtar Sözcükler: Türk kimliği, Atatürk, Ötekileştirme, Çağdaşlaşma.

Abstract

The Turks built throughout history for thousands of years lived in various geographies and left their indelible mark in the name of civilization. Before getting to know Islam, Chinese, Mongols various foreign civilizations, such as political, social and cultural relations and mutual interaction and made many lived. Most of this interaction has been through the war, the universality of civilization as a result had a positive impact on Turkish identity. History of the Turks in the adventure, as proof of identity; built it went live and have lived with Islam after meeting some characteristic changes. In particular, states have established with practiced accept Islam, by the managers and the various social and political reasons be was ot-

* Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi (Yalcinyilma@yahoo.com)

** Tarih Uzmanı (mkaya611@hotmail.com)

hering pushed into the background. Until the process of establishment of National Struggle and the Republic of Turkey, born in this othering and backwardness of the Turkish nation, the impact on the continued, but with Mustafa Kemal Atatürk “national consciousness” resurrected again. In our study, especially in the historical process started by Mustafa Kemal Atatürk, the subject will be considered in the period beginning with the horizon.

Keywords: Turkish identity, Atatürk, Othering, Modernization. **Giriş**

Tarihi serüven içinde Türkler, küçük-büyük birçok devletler kurmuşlar, çeşitli coğrafyalara Türk karakteristik damgasını vurmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce, Osmanlı Devleti'nin en kötü dönemlerinde adeta yok olmaya yüz tutmuş olan Türk kimliği, Mustafa Kemal Atatürk'ün özgün ve istikrarlı çabalarıyla tekrar dirilişe geçmiştir.

Osmanlı Devleti'nden kalan yıkıntılar üzerine Atatürk önderliğinde yeniden imar faaliyetine başlayan Türk toplumu, mensubu bulunduğu milliyetin yüzyıllar sonra tekrar yüceltilmesiyle ivme kazandı. Bu yüceltiliş sonucu, “Türk” sözcüğü yüzyıllardır adeta rafa kaldırılmış olan anlam ve itibarını, tüm dünyanın gözünde yeniden kazandı.

Bilindiği üzere “Türk” sözcüğü, şu anlamları içeriyordu:

1. Töre sahibi: töre + k = tö(=ü)rü(-ü)k = Türk
2. Türeyen (=çoğalan): türe + k = türek(-e)=Türk

Bu anlamlarının dışında, kavramsal açıdan olmasa da, karakteristik kimlik açısından Türk sözcüğüne farklı anlamlar da yüklenmiştir. Batılı toplumlar, kendi olumsuzluklarını dışsallaştırmak için Türklere “barbar” sıfatını takmışlardır. Doğulu toplumlar ise, Türk sözcüğüne tam tersi olarak; hümanist, adil, hoşgörülü, vs. anlamlar yüklemişlerdir. Türk bilimsel camiasında ise yukarıdaki numaralandırdığımız iki anlamın dışında Türk sözcüğüne; “kuvvetli, kudretli, savaşmayı iyi bilen, cömert ve ahlaklı, üstün insani özellikler taşıyan” gibi tanımlar getirilmiştir.

13. yüzyıldan itibaren tedricen düşüşe geçen ve gerek dış devletler gerekse mensubu bulunduğu devletler tarafından sindirilen Türk kimliği, günümüze dek yoğun bir komplekse bürünerek/büründürülerek, uzun bir ezinçlik¹ süreci yaşamıştır. Buna binaen tarihi süreç içerisinde; bilhassa Cumhuriyet dönemine ağırlık vererek, bu çalışmada Türk kimliğini inceleyeceğiz.

A. Avrupa Toplumunun Türk Kimliğine Bakışı

Avrupa toplumu kendi kimliklerinde bulunan “kötü”leri, “iyi”lere zarar vereceği kaygısıyla dışsallaştırmıştır. Türkleri, uygarlığa hiç bir katkısı olmayan bozkır insanı, barbar, yağmacı, şehvet düşkünü ve ortadan kaldırılması gereken millet olarak tanımlamıştır. Türkler, Asya'dan gelerek Avrupa'da, Anadolu'da ve Arap

1 Ezinç: Sosyo-kültürel yahut ekonomik açıdan yaşanan ve adeta karakterle özdeşleşmiş hale gelen ezilmişlik hissiyatı anlamında kullanılan bu sözcük, meseleyi tam olarak aydınlatma çabasıyla kullanılmıştır.

coğrafyasında yurtlar kurmuşlar, ancak buralarda yaşam hakkını, batıların gözünde asla elde edememişlerdir².

20. yüzyılın başlarında, Avrupalıların söz konusu bu dışsallaştırmalarını içselleştiren bazı Türk aydınları da oldu. Hürriyet ve İtilafçı Rıza Tevfik Bölükbaşı, bir Fransız gazetesine verdiği demeçte şunları dile getirmiştir³.

“İngilizlerden çok şey öğrendim. Fransız medeniyetine hayranım. Bende duygu ve düşünce bakımından beğenilecek ne varsa sizindir. Bende fena olan her şeyin kaynağı benim.”

Şair Cenap Şahabettin ise şöyle demektedir⁴:

“Türkler ilim ve medeniyet sahasında hiçbir şey yapmamışlar, hiçbir eser vücuda getirmemişlerdir. Ne bir mezhep ne bir felsefe, ne bir sanat yaratmışlardır.”

Dönemin Türk aydınları, Avrupa'nın güçlü ötekileştirme propagandasıyla asıl kimliklerine karşı kompleks içerisine düşmüş ve büyülenmişlerdi. Bu durum, gelişmiş Batı toplumunun kalkınamamış ülkeler üzerinde, bilhassa aydın kesimi tesiri altına alarak, kendilerini dünyanın tek hüküm merkezi haline getirme çabasının bir sonucudur. Gelişmiş Batı toplumunun merkez hedef olarak “aydın”ları seçmesinin nedeni, bu kesimin kalem erbabı olması avantajıyla kitleleri peşinden sürüklemesidir.

Yukarıda sözlerini naklettiğimiz Rıza Tevfik Bölükbaşı, kendi ülkesinin içinde bulunduğu her alandaki geri kalmışlık karşısında; Batı'nın lüks yaşamına imrenmiş ve bu atmosferde kendisine enjekte edilen kompleksi kayıtsız şartsız kabullenmiştir. Çünkü gönül olarak bağlı bulunduğu hüküm merkezinin ağır psikolojik baskılarına yenik düşmüştür. Şair Cenap Şahabettin için de geçerli olan bu durum, D. V. Volkan'ın anne-çocuk ilişkisi teorisine benzemektedir.

Çocuğun kimliğinin oluşması aşamasında özdeşimin çok önemli rolü vardır. Bu aşamada çocuk, annesi onu nasıl görmek istiyorsa o tasarımları kimliğine özdeşim yolu ile dahil eder. Annesi sürekli olarak ‘beceriksiz, tembel, haylaz, kavgacı’ gibi olumsuz sıfatlar kullanırsa çocuk o şekilde davranır. Hatta fiziksel olarak bir özürlü bulunmayan çocuğa annesi sakatmış gibi davranırsa çocuk bununla özdeşim kurarak o şekilde davranır⁵. Bu durum, ulusal kimlik için de sözkonusudur.

Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Şair Cenap Şahabettin'in asıl kimlik karakterleriyle, kalben bağlı oldukları merkez kimlik arasında kurdukları ilişki ve bunlar arasında yaptıkları kıyastan elde ettikleri sonuçlar tamamen bilimsellik dışıdır. Zaten her şeyden önce, öznel düşünceleri olan ilgili söylemler, sağlam ve bilimsel kaynaklara dayanmamaktadır. Aksine Türklerin ve diğer Müslüman toplulukların içinden,

2 Faroz Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, (4. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2000, s.97.

3 Turgut Özakman, Şu Çılgın Türkler, (102. Baskı), Bilgi yay., Ankara, 2005, s.690.

4 T.Özakman, a.g.e., s. 690.

5 D. Vamık Volkan, Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre, Bağlam yay., Ankara, 1999, s. 119-120.

bilimin her alanında yetişmiş, gelişmiş ve önemli eserler bırakmış olan çok önemli bilim adamları çıkmıştır⁶. Bölükbaşı ve Şahabettin'in bildirdiği görüşler, sosyal tarih sahnesinin yerine mantıksal olarak bir hayli uzaktır.

“Türklerin ilim ve uygarlık sahasında hiçbir şey yapmamış olup, bir mezhep, bir felsefe ve bir sanat yaratmadıkları” görüşü hususundaki yanlışlara binaen; bilimsel analiz ile şunu belirtmek gerekir: Çağlarca var olmuş ve gerek eş zamanlı gerekse birbiri ardına çeşitli büyük ve küçük(göçebe ve yerleşik) devletler kurmuş olan bir milletin, dini inanışta mezheplere ayrılmamış olması ve devleti ayakta tutan bilim erbabının olmaması bilimsel açıdan olanaksız gibidir⁷. Aksi takdirde zaten Türk toplumu bugüne erişemezdi. Ayrıca konu uygarlık olduğunda, standart kesit olarak “kadın” ve kadının toplumdaki yeri ele alındığında her şey daha net olarak görülecektir.

Kadının toplumdaki yeri, toplumun uygarlık sahasındaki gelişmişliğinin derecesini belirler. Bu bağlamda, batı toplumu ile Türk toplumu arasında bir kıyasa gidilecek olunursa; 11. yüzyıl sonlarından 13. yüzyıl sonlarına dek varlığını sürdüren Türkiye Selçuklularında kadın bir şairin varlığından bahsetmek mümkündür⁸. Bu da eski dönemlerde dahi Türk toplumunun uygarlık derecesinin, bugün ekonomik açıdan gelişmiş olan birçok devletin bir hayli üstünde olduğunun kanıtıdır. Aynı çağda batılı ülkelerin kadına biçtiği rol ise, erkeklerinkinden çok daha aşağıdaydı. Bununla birlikte, kadına seçme ve seçilme haklarının uygar birçok batılı ülkeden önce Türkler tarafından verildiği bir gerçektir⁹. Bu durum objektif bir biçimde sentez edildiğinde, Türk toplumuna karşı Avrupa toplumlarının yapmış ve yapmakta oldukları ötekileştirme propagandalarının suni bir operasyondan ibaret olduğu gerçeği ortaya çıkar.

Avrupalıların, Selçuklu ve Osmanlı yöneticilerinin Türkleri, “kötü”leri dışsallaştırma için uygun hedef olarak kullanmaları sonucunda, bunu içselleştirenlerin arasına zamanla, bağımsızlık savaşı veren TBMM'nin vekilleri de katılmıştı. Türk toplumunda bazı kitlelerin, bu “kötü”lerle özdeşim yapmaları bilimsellikten öte; görsel ve işitsel iletişim yoluyla gerçekleştiğinden bireysel, kitlesel ve millî kimlik bunalımı yaşamalarına neden olmuştu. Mustafa Kemal Atatürk, bu durumun nedenlerini ve yarattığı sakıncaları determinizm çemberinde tespit etmiş ve 4 Mart

6 Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Ahmed Gürkan, İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi, Nur yay., Ankara, 1999.

7 Konuyla ilgili detaylı bilgi için şu esere bakılabilir: Taha Akyol, Osmanlı'da ve İranda Mezhep ve Devlet, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

8 Bkz: Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Metin, Tercüme ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1988, s. 168-171.

9 Türkiye'de kadınlar 1930 yılında aktif, 1934 yılında da pasif seçme hakkını elde ettiler. Fransa, Belçika ve İtalya'da (İtalya'da ilk defa 1925'te) 1944'te kadınlar seçim hakkı kazandı. İsviçreli kadınlar ülke çapında bir seçim hakkı için 2 Şubat 1971 yılını beklemişlerdir. Burada, konu kapsamında olması bakımından bazı batılı ülkelerin kadınlara tanıdığı seçim hakkının yıllarını vererek; konu dışına çıkmamak adına gerikalmış bazı batılı ve doğulu ülkeleri dahil etmedik.

1922'de Büyük Taarruz'dan önce Meclis'teki gizli oturum konuşmasında dile getirmişti. Durum tespitlerini bildirdikten sonra da çözüm önerilerinde bulunmuştu¹⁰:

“...Kurtuluş için... Bağımsızlık için, eninde sonunda düşmanla bütün varlığı-mızla vuruşarak onu yenmekten başka karar ve çare yoktur ve olamaz!

Sinir gevşetici sözlere, telkinlere, ehemmiyet ve itimat gösterilmemelidir. Osmanlı tarzı idare ve siyasetin yarattığı bu nevi zihniyetler reddedilmemelidir. ‘Ordu ile, inat ile bu işin içinden çıkılmaz’ tarzındaki, kaynağı dışarıda bulunan öğütlere uymakla, bir vatan, bir millet, bağımsızlığı kurtulamaz. Tarih, böyle bir hadiseyi kaydetmemiştir. Bunun aksini düşünerek hareket edeceklerin acı neticelerle karşılaşacaklarına şüphe yoktur. Türkiye, işte, bu yoldaki yanlış düşüncelere... yanlış zihniyetlere sahip olanlar yüzünden, her asır, her gün, her saat biraz daha gerilemiş, biraz daha çökmüştür. Bu çöküş yalnız maddiyatta olsaydı, hiçbir ehemmiyeti yoktu. Ne yazık ki, çöküş, ahlak ve manevi değerleri de içine almış görülmüyor. Hiç şüphe yok ki, bu büyük memleketi, bu koca milleti, yok olma uçurumuna sevk eden başlıca sebep bu olmuştur.

...Efendiler, maddi ve özellikle manevi çöküş korku ile... güçsüzlükle başlar... güçsüz ve korkak insanlar, herhangi bir felaket karşısında milletin de hareketsiz kalmasına çekingen bir hale gelmesine yol açarlar. Beceriksizlik ve tereddütte o kadar ileri giderler ki adeta kendi kendilerini küçük görürler. Derler ki, ‘biz adam değiliz ve olamayız! Kendi kendimize adam olmamıza imkan yoktur. Biz kayıtsız ve şartsız, mevcudiyetimizi bir yabancıya bırakalım’. Balkan muharebesinden sonra bir milletin bilhassa ordunun başında bulunanlar da, başka tarzda ve fakat aynı zihniyeti takip etmişlerdir.

Türkiye’yi, böyle yanlış yollarda çökme ve yok olma uçurumuna sürükleyenlerin elinden kurtarmak lazımdır. Bunun için, bulunmuş bir hakikat vardır, ona uyacağız. O hakikat şudur: Türkiye’nin düşünen kafalarını, büsbütün yeni bir imanla donatmak... Bütün millete taptaze bir manevi güç vermek.”

Bilindiği üzere; Selçuklular ve Osmanlı Devleti devşirme ve benzer yöntemlerle devlet erkanı, bürokrat, memur gibi elemanlarını çoğunlukla yabancılardan yetiştirdiklerinden seçiyordu. Bu uygulamanın bir sonucu olarak; Türkler(=Türkmenler) arkaplanda kalmışlar, yerleşik uygarlıkta yeterince gelişmemişlerdi. Göçebe ve yarıgöçebe yaşayan Türklerin, Türk toplumu içerisinde ezici çoğunluğu oluşturmalarından mütevellit olan devletçe arkaplana atılmaları, günümüzde var olan toplumsal gerikalmışlık ve kompleksi 13. yüzyıldan itibaren etkin kılmıştır¹¹.

Milli Mücadele ile başlayan Türk ulusal bağımsızlık hareketinin hazırlık safhasından itibaren, Mustafa Kemal Atatürk’ün, Türk toplumundaki yersiz kompleksi bitirmeye ve böylece asıl kimliğini doğru bir şekilde sahiplenip, toplumda dirilişin sağlanmasına yönelik ileri çabalar gösterdiği bir gerçektir. Mustafa Kemal Atatürk, sözkonusu çabaları yalnız Milli Mücadele ile bağımsızlığın kazanılması için değil,

¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, Söylev “Nutuk”, 2. Baskı, Haz.: Dil Derneği, Kurtuluş yay., İstanbul, 1997, s. 198.

¹¹ Mehmet Şeker, Anadolu’da Birarada Yaşama Tecrübesi, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara, 2005, çeşitli sayfalar.

Türk toplumunun öz kimliğiyle istikbalinin sağlanması için göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun onuncu yılında da aynı çabaların Mustafa Kemal Atatürk tarafından gösterildiğini görüyoruz¹²:

“Bugün Cumhuriyetimiz onuncu yılını doldurdu. En büyük bayramdır, kutlu olsun! Şu anda büyük Türk milletinin bir ferdi olarak bu kutlu güne kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim...”

Yurttaşlarım! Az zamanda çok büyük işler başardık... Çünkü Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir... Ne Mutlu Türk'üm Diyene!”

Avrupalılar Türkleri, “medeniyete hiçbir katkısı olmayan bozkır insanları; yağmacı, şehvet düşkün ve ortadan kaldırılması gereken bir millet”¹³ olarak tanımlamalarına rağmen Mustafa Kemal Atatürk, uygar bir Türkiye yaratmak için gelişmiş batı uygarlığının çağdaş ve topluma yararlı uygarlık unsurlarından faydalanılması gerektiğini çoğu zaman belirtmiştir. Ötekileştirilen bir toplumun objektif fikriyat-taki bir lideri olan Mustafa Kemal Atatürk, Batı'nın yanı sıra gelişmiş doğu ülkelerinden de alınması gereken kalkınımsal faydalı uygulama ve uygarlık unsurlarının mutlak gerekliliğine işaret etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, Türk kimliğini¹⁴ ve ulusal bilinci, çağdaş değerler doğrultusunda yeniden oluşturmak için Avrupa kültürünün “iyi”lerini Türk kültürüne dahil etme gerekliliğini Fransız gazeteciye verdiği demeçte şu şekilde dile getirmektedir¹⁵:

“Ülkeler çeşitlidir fakat uygarlık birdir. Ve bir milletin ilerlemesi için de bu tek uygarlığa dahil olması gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi, Batı'ya karşı elde ettiği başarılarından çok gururlanması sonucunda kendini Avrupa milletlerine bağlayan ilişkileri kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz.”

12 Mustafa Kemal Atatürk, Onuncu Yıl Nutku, 29 Ekim 1933.

13 “Kültür” sözcüğü Latince’de “toprağı işlemek” anlamına gelen “agriculture” sözcüğünden türetilmiştir. “Yüksek genel bilgi” anlamında kullanılmaktadır. Türk sosyolog Z. Gökalp ise kültür sözcüğü yerine, Türkçe “hars” sözcüğünü kullanmıştır. Medeniyet sözcüğü ise Arapça “Medine(m+d+n kökü)”den türetilmiştir. Medine; Türkçe anlamıyla “şehir” ve “medeniyet” ise “şehircilik” anlamına gelmektedir. Bedevi(=çöl halkı, göçebe) kavramının tersi olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada medeniyet sözcüğü yerine “uygarlık” ya da “çağdaş” sözcükleri kullanılacaktır. Kültür ve uygarlık kavramları ve birbirleriyle olan ilişki ve farklılıkları incelemek için bkz: Şerafettin Yamaner, Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim, Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü, Toplumsal Dönüşüm yay., İstanbul, 1999, s. 25-30.

14 Burada şu hususu hatırlatmak yerinde olacaktır: Millet, milli, milliyetçi kavramları bağımsızlık savaşı boyunca ve sonrasında, milliyetçiden çok vatanperver, dışlayıcıdan çok bütünleştirici anlamlarında kullanılmıştır. Bu terimler, Anadolu'nun tüm insani unsurlarını –Türkleri, Kürtleri, Çerkezleri, Arapları ve Lazları- kapsıyordu ve her birinin benlikleri vardı. “Mustafa Kemal: ... Bu hudut sırf askeri mülahazat ile çizilmiş bir hudut değildir, hudut-u millidir... Fakat bu hudut dahilinde tasavvur edilmesin ki, anasır-ı İslamiye’den yalnız bir cins millet vardır. Bu hudut dahilinde Türk vardır, Çerkez vardır ve anasır-ı saire İslamiye vardır. Milli Misak'ı 17 Şubat 1920’de tamamıyla kabul eden son Osmanlı meclisinde, bundan iki gün sonra Türk ve millet kavramları tartışılmış ve Türk kavramının tüm farklı Müslüman unsurları içine kattığına karar verilmişti. Kemalist vatandaşlık anlayışı asla etnik olmamıştır; F. Ahmad, a.g.e., s. 99-100.

15 Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952, s. 67.

Mustafa Kemal Atatürk'ün de yukarıdaki ifadesiyle doğru orantılı olarak; Osmanlı Devleti 1699'da başlayan süreçle büyük kayıplar vermeye başladıktan sonra, diplomatik alandaki hatalarını ancak anlamıştı. 1718 Pasarofça Antlaşması'yla da gelişmiş çağdaş devletlerden geri kaldığını adeta tescil etmişti. Yükselme dönemindeki Osmanlı Devleti, 'son dine mensup olma şuuru'nun verdiği üstünlük duygusu ile batılı devletlerde elçilikler bulundurmamış, Avrupa gelişmesi ve ilerlemesinden habersiz kalmıştı. Asıl çelişki ise şuradadır ki; Osmanlı Devleti dünyayı ikiye bölmüş(=1.Daru'l-İslam, 2. Daru'l-harb) ve İslam'ın liderliğini üstlenmiş yaptığı sefer, kuşatma, savaş ve fetihlere genel olarak "cihad" demişti. Ancak Osmanlı Devleti, Daru'l-İslam diye sınıflandığı kısımda sayıları azımsanamayacak nicelikte gayrimüslim vatandaşları içinde barındırmıştı. Tebaa arasında da sadece dini-hukuki zeminli bir ayırım uygulamıştı. Yani cihadın felsefesinden biraz uzak bir "cihad" anlayışına sahip olmuştu ve böyle bir atmosferde, İslam dinini önplanda tutarak, gayrimüslim ancak bilimle ilerlemekte olan batılı devletlerdeki gelişmeleri takip etmemişti. Osmanlı Devleti dağılma döneminde ancak Batı'yı temel alarak, onca kayba rağmen ayakta kalmaya çalışmıştı. Bu bakımdan denilebilir ki; Osmanlı Devleti dağılma döneminde 'son dine mensup olma şuuru'nun verdiği üstünlük duygusunu terk etmiş, mevcut cihad felsefesinden vazgeçmişti. Kısacası; devletlerin teamülü sağlaması için, hiçbir ayırım yapmaksızın diğer tüm devletlerle ilişkiyi ve stratejik işbirliğini ihmal etmemesi gerekir. Osmanlı Devleti'nin teamülü sağlayamayarak dağılmasında bu etkenlerin eksikliği sözkonusudur.

Toplumların teamülü sağlamadaki rolü azımsanamaz. Kültür, devletleri ayakta tutan toplumsal bir sinerjidir. Bir devletin büyüklüğü, -bazen- kültürel çeşitlilikle eşdeğerdir. Osmanlı Devleti için de bu durum geçerlidir. Ancak kültür çeşitliliği ve çokluğu bir devlet içinde bazen toplumsal zehirlenmelere neden olabilmektedir. Devletin zayıflayarak, denetleyici ve yönlendirici niteliğini kaybetmesi sürecinde toplumsal refah da tedricen bozulmaya başlar ve ilerleyen zamanlarda çok boyutlu toplumsal çöküntüler gerçekleşir. Çok kültürlü devletler, bu gibi durumlarda olumsuz iç-dış etkilere karşı savunma mekanizmasını muhtemelen yitirerek, parçalanırlar. Tekrar toparlanma başarısı ise, her alandaki ayrımsal isyan kökenli dağılıştan sonra ancak tek bir etnik organizasyonla sağlayabilirler. Osmanlı Devleti'nin yıkılışı süreci ve sonrasında fesholunmasıyla birlikte, yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin yaşamış olduğu süreç, bu bahse açık bir örnektir.

Kültürün¹⁶ diğer kültürlerle ilişkiye girip, "iyi"leri özdeşim yoluyla içselleştirme gerekliliğinin farkında olan Mustafa Kemal Atatürk, farklı uygarlıklardan öğrenilen veya alınan her şeyin toplumsal faydaya göre uygulanmasının şart olduğunu belirtmişti. Böylelikle hem kültür korunur ve öz kimlikten uzaklaşmamış olunur hem de toplum gelişir ve çağa ayak uydurarak teamül sağlanır. Mustafa Kemal Atatürk, 29 Ekim 1930'da Ankara'da, Cumhuriyet Bayramı kutlamaları şe-

16 Mustafa Kemal Atatürk'ün fikir babası Gökalp, kültürü("hars" diye adlandırarak) şu şekilde tanımlamaktadır: Yalnız bir ulusun dinsel, ahlaksal, hukuksal, kurgusal, sanatsal, dilsel, iktisadi ve bilimsel hayatlarının uyumlu bir toplamıdır. Dolayısıyla aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan bütün kavramların toplamı uygarlık dediğimiz şeyi oluşturur; Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, Ed.: K. Bek, Bordo Siyah yay., İstanbul, 2004, s. 59-60.

refine yapılan toplantıda, Amerikalı gazeteci Ring'in "Türkiye ne zaman Avrupalılaşacak?" sorusuna şu cevabı verir¹⁷:

*"Türkiye maymun değildir. Hiçbir milleti taklit etmeye niyeti yoktur. Türkiye ne Amerikanlaşacak, ne de Batılılaşacaktır ama özüne dönecektir."*¹⁸

Avrupa ülkeleri 18. yüzyıldan itibaren Türkleri Avrupa topraklarından çıkarmak için planlı büyük uğraşlar vermişlerdir. Bu yolda birçok savaşlar yapılarak 20. yüzyıla gelindiğinde; milyonlarca Türk cephelerde kalmış, Türk kadınlarına, çocuklarına tecavüz edilmiş, Türk halkı üzerinde katliamlar gerçekleştirilmiş, Türk toprakları yakılıp yıkılmıştı. Bu gerçeği birçok Avrupalı bilimadamları objektif bir biçimde araştırmış ve yazmıştı. Batılıların "Türklerin yok edilmesi gerektiği" tezine çalışmamızda daha önce yer verilmişti. Tüm bunlara rağmen Türkler "öteki" olan Avrupa'yı yok etme düşüncesine girmemişler ve genel olarak çağdaş bir kültüre sahip olmak için Avrupa'yı seçmişlerdi. Bu olayların Türklerde seçilmiş travmaya neden olmayışının iki nedeni vardır: İlki, Türk kültüründen kaynaklanan inanış, diğeri de özellikle birinci nedenle ilişkili olan Atatürk'ün karizmatik önder kişiliğidir.

Ötekileştirme, çeşitli devletler tarafından stratejik noktalara sahip olma düşüncesi ve planı ile uyanmış veya uyandırılmış uzun süreli bir dürtüdür. Bu dürtü uzun süreli bir dürtüdür. Bilhassa stratejik noktada bulunan "hedef bölge"nin kriz¹⁹ yaşadığı bir dönemde nöbete dönüşür. Şark Meselesi, bu duruma açık bir örnek olup, öncelikle bazı batılı ülkeler başta olmak üzere; Rusya'nın yüzyıllar öncesinde (Çar Deli Petro zamanı) temelini attığı köklü bir dış politika programıdır. Stratejik nokta olan Anadolu üzerindeki Türk devletinin "kriz" yaşadığı bir dönemde nöbetsel olarak devreye girer. "Bir devletin zayıf düştüğü an, diğer devletlerin iştahını kabartır" ilkesinden hareketle şunu söyleyebiliriz: Osmanlılar örneğinde olduğu gibi; Türk devletinin kriz içinde bulunduğu bir dönemde Türk kimliğinin karalanarak ötekileştirilmesi, gerek batılı ülkeler, gerekse Rusya gibi dünya arenasında güçlü olan batılı devletler tarafından uzun vadeli bir dış politikanın²⁰ gereği ve bir parçası

17 Turgay Tüfekçioğlu, "29 Ekim 1930 Türkiye", Orkun, Sayı: 49, 2002 (www.orkun.com.tr).

18 Benzer bir söylem (Afetinan'dan aktaran: Volkan ve Itzkowitz, a.g.e., s. 408): "Biz batı uygarlığını taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için dünya medeniyet seviyesinde, içinde benimsiyoruz".

19 Burada sözü edilen kriz; sosyal, iktisadi veya siyasi bunalımlardan biri yahut birkaçıdır.

20 Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin "milli" dış politikasını, sömürgeci ve hayali emellerden uzak, akılcı, gerçekçi ve barışçı bir temele dayandırmıştır: "...Milli sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanıp varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek mutluluğu ve kalkınmasına çalışmak... Rastgele bitmeyen emeller peşinde milleti uğraştırmamak, zarara uğratmamak... Medeni dünyadan, medeni ve insanca muameleyi ve karşılıklı dostluğu beklemektir..."; Atatürkçülük (Üçüncü Kitap), Atatürkçü Düşünce Sistemi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983, s. 58, vd. Dış politika açısından İslam etkeni, Milli Mücadele'ye yönelik milletlerarası bir dayanışmayı örgütlemişti. Türkiye topraklarını aralarında paylaşmak isteyen azmedicilerin Hıristiyan, "kurbanlarının" ise Müslüman olması, Milli Mücadele karşısı ancak içinde Müslüman topluluklar bulunan devletlerin gücünü de biraz olsun kırmıştı. Aynı durum, Milli Mücadele sonrasında kurulan yeni Türk devletinin dış politikasında da etkili oldu. Bu etkide Mustafa Kemal Atatürk'ün özgün devlet ve siyaset anlayış ve uygulamalarının da payı sözkonusudur. Konuyla ilgili bkz: Mim Kemal Öke, Mustafa Kemal Paşa ve İslam Dünyası, Aksoy yay., İstanbul, 1999, s.52-53, vd.

olarak kabul edilmektedir. Uzun vadeli bu planın aşamaları şunlardır:

1. Türkleri Avrupadan atmak,
2. Türkleri Anadolu'dan atmak,
3. Türkler, Anadolu'dan atılmıyorsa, Anadolu'da güçlü bir Türk devletinin varlığına asla müsaade etmemek.

1789 Fransız Devrimi ile dünyaya yayılan milliyetçilik akımı, Osmanlı Devleti içinde "Türkçülük" yansımasıyla derin yankı uyandırmıştır. Yazılı eski belgelere göre, kökleri derinde olan "Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi"²¹, Türkçülük akımının doğuşu ile ancak Osmanlı Devleti içinde kendine yer bulabilmiştir. Bu gecikmede Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin Türkmenleri diplomasi ve bürokraside arkaplanda tutmasıyla, Türkmenlerin karakteristik yaşam tarzı önemli role sahiptir.

Kaynağı Türk kültürü olan Türk Cihan Hakimiyeti ülküsüne göre; Türkler yüzünde barış ve huzuru sağlama görevi ile tanrı tarafından dünyayı yönetmeleri için yaratılmışlardı. Kültürlerinde böyle bir düşünce olduğu için, Türkler var oldukları tarihten itibaren "öteki" ile yok edici ilişki yerine rekabet edici ilişkiyi seçmişlerdir. Bu nedenden ötürü, kendilerini yok etmek isteyen ve dürtülerinde olumsuz etki yaratan Avrupa kültürüne yüceltme düzeneği kullanarak tepki vermişlerdir. Bu durum Türklerde İslamiyet'in kabulünden sonra, Müslümanlık inancı esaslarıyla yoğrularak farklı boyutlarda yeniden yapılandırılmıştır. Örneğin, Müslüman bir devlet olan Selçuklularda, hükümdar, gayrimüslim olan bir devlet üzerine sefere gitmeden, savaşmadan önce, o devleti İslam'a davet ederdi. İslam'a daveti kabul etmek, Selçuklulara bağlanmaktı. Davet aldığı halde, Selçuklulara ilhak olmayan gayrimüslim devletler üzerine sefere çıkılır, savaş açılırdı²².

Gayrimüslim bir devlet üzerine sefere giderek, savaş yoluyla kendine bağlayan dönemin güçlü devleti Selçuklular, alınan neticeler sonrasında, "fetihname" denilen mektuplar yazarak, neden böyle bir mücadele verdiklerini, diğer tanınmış ve güçlü devletlere bildirirdi. Bu durum, Türklerdeki ötekileştirmenin tarih boyunca batılı devletlerden farklı olduğunu göstermektedir. Bu yöntem farklılığı özgün Türk kültüründen kaynaklanmakla birlikte, diktatöristçe değil, akli nedenlere ve bunların kamuoyuna açıklanmasına dayalı bir düzende yapılmasını zemin etmişti. Karakteristik kimlik bağlamında batılı devletlerle Anadolu'daki Türk devleti arasında kıyasa gidildiğinde ise; Avrupa toplumunun aynı çağlarda yaptıkları savaş, katliam vs. olgularda hiçbir başka devlete, herhangi bir izahatta bulunmadıkları görülür.

Türk toplumunun Batılıların ötekileştirme propagandasına karşı kullandığı sözkonusu yüceltme düzeneği, ilkel özellik taşıyan dürtü ve isteklerin, buna neden olan hedefe değil de toplumca kabul görmüş etkinliklere çevrilmesinden ibaret

21 Türk Cihan Hakimiyeti Ülküsü için bkz: Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, Boğaziçi yay., İstanbul, 2000.

22 Selçukların tarih sahnesindeki siyaset kültür ve programları ve dış politika serüveni için bkz: Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Ötügen yay., İstanbul, 2008; M. Altay Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1998; Erdoğan Merçil, Selçuklular, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul, 2011; Nizamü'l-Mülk, Siyasetname, Haz.: Sadık Yalısızca'nlar Timaş yay., İstanbul, 2002.

olduğu bir gerçektir. Bütün olumlu savunma düzenekleri bu başlık altında toplanabilir. “Yüceltme düzeneği” belirgin bir düzeneği tanımlamaz. Edilgenlikten etken duruma geçmek, olumsuz ve kötü amacı veya buna neden olan dürtüyü yapıcı yöne çevirmek gibi bir süreci içerir. İddeden kaynaklanan bu olumsuz dürtülerin neden olduğu enerjiyi, ego, yüceltilmiş değerlere yönelterek, enerjinin boşalmasını sağlar. Ego tarafından, olumsuz etkilerden oluşan enerji, olumlu amaçları gerçekleştirmek için kullanılır. Ayrıca Avrupa kültürü ideal nesnelere dışsallaştırdığı kültür olduğu için, “iyi”lerin içselleştirilmesi daha kolay olmuştur.

Avrupalıların Türkleri yok etme çabalarının(=yakıp yıkmaya, yok etme, tecavüz vs.) Türklerin ilkel dürtülerini harekete geçirdiği muhakkaktır. Ancak Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde Türkler, bu olumsuz dürtülerden kaynaklanan enerjiyi “Türk kültürünü çağdaş uygarlıklar düzeyinin üstüne çıkarma” ve ülkeyi imar etme hedefini gerçekleştirmek için kullanmışlar ve böylece dürtü boşalmasını olumlu yönde sağlamışlardır. Bu hedefi en somut biçimde Mustafa Kemal Atatürk, cumhuriyetin onuncu yılında yaptığı, “Onuncu Yıl Nutku” olarak da adlandırılan konuşmasında şöyle dile getirmektedir²³:

“...Yurdumuzu dünyanın en bayındır ve uygar ülkeleri düzeyine çıkaracağız. Ulusumuzu en geniş refah araç ve kaynaklarına sahip kılacağız. Ulusal kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkaracağız...”

İzindekileri dönüşüme uğratabilen etkili liderlere genelde “karizmatik lider” denir. İzleyenleri tarafından tam ebeveyn olarak algılanırlar yani hem eril hem de dişil özelliklere sahiptirler. Bu özellikleriyle onarıcı, yıkıcı ya da ikisi birden olabilirler. Lider, izindekileri “öteki”leri yok etme düşüncesi olmadan daha yüksek düzeylere çıkarmaya gayret ederse onarıcıdır²⁴. Berlin²⁵, karizma ve ışık arasındaki ilişkiyi anlattığı eserinde şunları yazmıştır:

“Bir toplumun diğer toplum üzerinde yol açtığı duygusal yaralanmalar, zaman pek çok yarayı sardığı için olsa gerek, her zaman ulusal bir tepkiye yol açmamıştır. Böyle bir tepkinin oluşmaması için bir başka faktöre daha ihtiyaç duyulur. Bu, yaralanmış toplumun ya da siyasal ve toplumsal bir değişimi yerinden ettiği sınıf veya toplumsal grupların kendilerini özdeşleştirebilecekleri, etrafında toplanabilecekleri ve kendi kolektif yaşamlarını yeniden inşa edecekleri yeni bir ışık vizyonudur.”

Volkan ve Itzkowitz, Atatürk’ün yaşamış olduğu olayların, kimliğini oluşmasına katkılarını ve etkilerini içeren psikolojik bir çalışma yapmışlardır. Yazarlara göre; Atatürk’ün dört kardeşinin küçük yaşta ve babasının da erken yaşta ölmesi, Atatürk’ün annesinin mutsuz olmasına neden olurken, kendisinde ölümsüzlük duygusu yaratmıştır. Atatürk, kederli annesini kurtarma görevi üstlenmiş ve bunu tüm ulusu kurtararak gerçekleştirme düşüncesinden hareketle, tarih sahnesini kendi içsel dramını yaşadığı sahne olarak kullanmıştır.

Atatürk’ün okumayı çok sevdiği ve özellikle de tarih araştırmaya olan merakı

23 Mustafa Kemal Atatürk, Onuncu Yıl Nutku, 29 Ekim 1923.

24 Afetinan’dan aktaran: Volkan ve N. Itzkowitz, a.g.e., 206.

25 Berlin’den aktaran: Volkan ve N. Itzkowitz, a.g.e., 206.

bilinen bir gerçektir²⁶. Atatürk'ün sofrasının vazgeçilmesi ve çok yakın arkadaşı olan Kılıç Ali²⁷ Atatürk'ün Türk tarihini, özellikle de Selçuklu tarihini çok iyi incelediği ve çevresindekilere Türk tarihi konusunda bilgi verdiğini ve Türklerin yaşadığı felaketlerin nedenlerini anlattığını belirtmektedir. Türk tarihi konusunda bu kadar derin bilgi sahibi olan bir insanın “Türk cihan hakimiyeti ülküsü” hakkında fikir sahibi olmaması düşünülemez. Bu ülküyü gerçekleştirmek en azından temelini oluşturmak için “Türkiye Cumhuriyeti’ni çağdaş uygarlıklar seviyesinin üstüne çıkarma” hedefini koymuştur. Bu hedefi gerçekleştirmeye düşüncesi “öteki” ile yok edici bir ilişkiyi seçmemesine, yıkıcı bir lider olmamasına, karizmatik kişiliğinin onarıcı olmasına vesile olduğu gibi, Türk milleti tarafından da neden olmuş ve bağımsızlık savaşı verilen Avrupa’ya karşı nefret uyanmamıştır. Yalnız Türkler, cumhuriyetin ilk yıllarında “kötü”leri dışsallaştırma için, Arapları ve Osmanlıları kullanmışlardı. Bunun altında yatan neden ise Osmanlı’nın son dönemlerinde her alanda bozulması ve can çekiştiği son dönemlerinde, Arapların İngilizlerle ve diğer bazı devletlerle işbirliği yaparak Osmanlı’ya karşı isyan ve sözde bağımsızlık hareketleriyle “bağlı buldukları Müslüman devlete karşı gayrimüslim düşmanları” tercih ettikleri düşüncesiydi.

B. Atatürk Devrimleri ve Türk Kimliği

Atatürk ilke ve inkılapları, bilhassa Anadolu halkı olmak üzere, Türk milli karakterinin onca savaş, yıkım ve felaket sonrasında ihtiyacı olan maddi ve manevi unsurları diriltmeyi temel almıştır.

Lozan Antlaşması’ndan önce Atatürk tarafından İzmir’de ilki gerçekleştirilen Türkiye İktisat Kongresi, Anadolu’daki Türk maddi kimliğinin canlanması ve refah seviyesine ulaşması hedefini esas almıştı. Atatürk’e göre, maddi yani iktisadi bağımsızlık, gerçek bağımsızlıktı. Dönemin şartlarına binaen, Anadolu’nun iktisadi kalkınması da toprağa bağlıydı. Çünkü sanayi yoktu. Türk kimliği batılı ve diğer toplumlarca ancak bu şekilde aşağılanmaktan kurtarılacaktı. Atatürk, okuduğu birçok eserde de bu gerçeği görmüş²⁸ ve çözüm yoluna gitmişti.

24 Temmuz 1923’te Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra bağımsızlığını elde eden Türk devleti ve halkının devraldığı miras, her alanda harabeden ibaretti. Son dönem Osmanlı Devleti’nde yapılan diğer savaşların haricinde özellikle son sekiz yılı cephelerde geçirmiş olan Türkler, milyonlarca soydaşını cephelerde yitirmişti. Ülke, yüzyılların ihmali ve savaş nedeniyle yanmış, yıkılmış ve harap olmuştu²⁹. Osmanlı’dan devralınan “miras” döneminde ülkenin nüfusu 12 milyon

26 Atatürk’ün okuma ve araştırma merakı konusunda bkz: Kemal Arı, “Atatürk’ün Yazarlığı ve Gazeteciliği”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, V/13, (2006/GÜZ), s. 3-23.

27 Kılıç Ali, Atatürk’ün Hususiyetleri, Sel yay., 1955, çeşitli sayfalar.

28 Mustafa Kemal Atatürk, yerli ve yabancı birçok kitap okumuştur. Özellikle bunların bir kısmı Atatürk’ün dünya görüşünü derinden etkilemiştir. Ağırlıkla tarih okuduğu bilinmektedir: Mehmet Şemsettin, Mufassal Türk Tarihi, İstanbul, 1340; Z. Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Toker yay., İstanbul, 1995, Osman Nuri, Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı, İstanbul, 1327, Ebu’l Gazi Bahadır Han, Türk Seceresi, Çev.: Rıza Nur, İstanbul, 1925, vs. tarih kitapları Atatürk’ün okuduğu eserler arasındadır. Atatürk’ün okuduğu diğer kitaplar için bkz: Gürbüz D. Tüfekçi, Atatürk’ün Düşünce Yapısı, Aydın Matbaacılık, Ankara, 1981, s. 225 vd.

29 1917-1922 yılları arasında Türkleri her alanda olumsuz etkilemiş olan ve genellikle aynı amaçla

civarında olup, bunların yaklaşık yüzde 7'si okur-yazardı. Toplumun eğitim bakımından kaydadeğer olamayan kadın kesiminde ise bu oran yüzde 1'in altındaydı. Tarım, insan ve hayvan gücüne dayalı olup, ilkel yöntemlerle yapılmakta ve sanayi yok denecek seviyedeydi. Madenlerin büyük çoğunluğunun, liman ve demiryollarının işletmesi yabancıların elindeydi. Kişi başına düşen gelir, bu dönemde 4 lira idi³⁰. Bunların yanı sıra Osmanlı'dan devralınan ve ülkeyi ciddi derecede sıkıntıya düşüren borçlar vardı.

Savaş yıllarının bitiminde Atatürk, millete yeni bir ruh vermek, kaybolmaya yüz tutan milli kimliği ve kimlik bilincini yeniden tesis etmek amacıyla çalışmalara başlamıştı. Bu yeni ruh ve özgün zihniyetle, Atatürk önderliğindeki Türk milleti ülkesini kalkındırmak için yoğun bir çabanın içine düşmüştü.

Türk milletini yok olma derecesine getiren ve maddi-manevi alanda çok yönlü bir buhrana sürükleyen idare anlayışı, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla son bulmuştu³¹. Yerine, idarenin milletin seçtiği vekiller aracılığıyla ve meclis eliyle sağlanması için 29 Ekim 1923'te cumhuriyet düzeni getirildi.

Balkan uluslarının 19. yüzyılda isyan ederek Osmanlı'dan kopması üzerine bu topraklarda yaşayan Müslüman tebaanın mallarını korumak amacıyla, padişah, siyaseten Avrupalılara karşı daha güçlü bir konum edineceği ve Arapların da isyanına engel olacağı düşüncesiyle, halife unvanını kullanmaya başlamıştı. Bu milletlerin Osmanlı Devleti'nden kopmaya başlaması üzerine Osmanlıcılık akımını savunulmaya başlanmıştı. İçinde Türklerin de bulunduğu Müslüman tebaa, bu durum karşısında kimliğini tehdit altında hissetmiş ve Müslüman kimliğine daha çok sarılmıştı. Ortaylı'ya göre³², bunun sonucunda; Osmanlı topraklarında daha önce hiç olmayan dini taassup belirmişti. Bu dini taassubun büyük grup psikolojisini ilgilendiren bir boyutu da vardı. Kayıp tehdidi altındaki Müslüman Osmanlı Türkleri regresif bir duruma bağlı olarak, Müslümanlığa daha da kilitlenmiş olabilirler. Yalnız dinsel kimlik değil, Türk etnik kimliğinin de bu dönemde belirginleşerek varlığını hissettirmesi toplumsal regresyonla ilişkilidir. Bu dini tutuculuğu kaldırmak ve hedefe daha hızlı gidebilmek için 3 Mart 1924'te halifelik kurumu kaldırıldı³³. Çünkü artık yeni bir ülke doğmuş ve çağdaş uygarlık umudu içindeki cumhuriyetin dinsel kimliğini öne çıkarma ihtiyacı azalmıştı.

çıkartılmış olan yangınların, Türkiye üzerinde yarattığı derin etkileri için bkz: Mevlüt Kaya, 1922 İzmir Yangını ve Yapı Bunalımı, (Baskıda).

30 T. Özakman, a.g.e., s. 682.

31 Mustafa Kemal Atatürk, dönemin saltanat kaynaklı sorunlarıyla ilgili yaptığı durum tespitini, başkanı olduğu Sivas Kongresi'nin açılışında şöyle beyan etmiştir: "Saltanatın ve Hilafetin merkezinin Padişah saraylarına değin, boğucu biçimde sarılması yoluyla, devletin canevinde yabancı tekel ve egemenlik kuruldu ve bütün bu haksız saldırılara karşı Osmanlı Hükümeti tarihte bir benzeri daha görülmemiş biçimde boyun eğerek hep güçsüz ve uyuşuk durumda kaldı. İşte bu durumlar ulusumuza acı bir uyarı oldu..."; Gazi M. Kemal Atatürk, Söylev, Belgeler, cilt: 3, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, (2. Baskı), Çağdaş yay., İstanbul, 1985, s. 41.

32 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, (2. Baskı), Alkım yay., İstanbul, 2006, s. 71 vd.

33 Halifelğin, Şer'îye ve Evkaf Bakanlığının kaldırılması ve eğitim-öğretimde birliğin sağlanması konusunda ayrıca bkz: Mustafa Kemal Atatürk, Söylev "Nutuk", s. 288.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla kadar medrese eğitimi verilmekte ve bu kurumlarda, duraklama devrinden sonra pozitif bilimler terk edilerek sadece dini eğitim verilmeye başlanmıştı. Tarih dersi olarak İslam Tarihi ve Osmanlı Tarihi³⁴ anlatılmış ve bu da Türk ulusal bilincinin ve kimliğinin gelişmemesine sebep olmuştu. Tanzimat ile batılı anlamda okullar açılmış ve eğitim vermeye başlanmışsa da medreselere dokunulmamıştı. Bu durum, eğitimde ikicikli bir yapının doğmasına neden olmuştu. Medrese eğitimi alanlar, tehdit altında hissettikleri kimliklerini gitgide daha fazla benimseyerek her türlü yenilik çaba ve girişimlerinin karşısında durmuşlar, engel olmaya çalışmışlar ve bu yolda çeşitli ayaklanmalara sebebiyet vererek çağdaşlaşmanın önünde büyük bir engel teşkil etmişlerdi. Ancak 3 Mart 1924'te medreseler kapatılarak eğitim ve öğretim birliği sağlanmış, sonraki aşamada ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bu birlik pekiştirilmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan önceki kontrolsüz dini eğitim sürecinde gelişen diğer sosyal bozukluk kökenli olaylar, toplumdaki yansımaları itibarıyla bugüne dek süren olumsuzluklar doğurmuştu. Söz konusu süreçte bazı kimseler, dağılmakta olan Osmanlı Devleti'nin kontrol mekanizmasını sağlayamama zaafindan yararlanıp, dini eğitimi geçim kaynağı olarak görmüş ve yetersiz oldukları halde din bilgisi öğretmenliği yaparak maddi-manevi açıdan kazanımlar peşine düşmüşlerdi. Bu tür olayların kahramanları genellikle en eğitimsiz kesim olan ve maneviyata düşkün olan nüfusun yaşadığı kırsal bölgeleri; belde, köy ve mahalleleri geçim merkezi olarak seçmişlerdi. Bunun sebebi ise; eğitimsiz kesimin daha kolay kontrol altına alınabileceği gerçeğiydi. Ayrıca, hali hazırda bu tür yerlerde, eğitime olan açlığın yarattığı boşluk da bu sebebe destek oluyordu. İşin ehli olmayan kimselerin din bilgisi öğretmenliğini yalnızca "geçim kaynağı" olarak tercih etmedikleri, bunun yanı sıra savaş zamanlarında can kurtarıcı bir meşgale olarak görüp, bu işe giriştikleri de ara seyrek olarak gelişen bir durumdu. Savaş altındaki bölgelerden kaçarak ücra köylere çıkıp, kendisini "din hocası" olarak tanıtan ve kabullendiren söz konusu kimseler, Anadolu'daki eski ve köklü geleneklere binaen arazi ve gıdası halkça sağlanarak köyün varlıklı isimleri arasında adı anılır hale geliyorlardı. Bununla birlikte, halktan hocalık küresi ile gerek unvan gerekse insani açıdan büyük saygı görüyorlardı.

Bu gidişatın bilinçsiz halkı ezdiği ve yozlaştırdığı bir gerçektir. Çünkü işin ehli olmayan kimseler kendilerini maddi ve manevi bakımdan tatmin etmek maksatlı hareketle, din eğitimini şekilci, katı ve akli sorgulamadan uzak bir biçimde veriyorlardı. Bu genel dezenformasyon ortamında, elbette ki, din adına öğrettikleri olumlu şeyler de vardı.

Söz konusu kimselere de toplumca geleneksel saygın unvanlar veriliyordu: Molla, hoca, derviş, şeyh, vs.³⁵ Pozitif ilimlerde geri kalmışlığın ve İslam dinini

34 Atatürk, Türklerin kökü derinlerde olan Türk tarihi ile gurur duyması gerektiğini ve Türk tarihinin yalnızca Osmanlılardan ibaret olmadığını her fırsatta dile getirmiştir; İsa Tak, "Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Cumhuriyetçi Karakteri", Sosyal Bilimler Dergisi, I, 2007, s. 131.

35 Atatürk; Soyadı Kanunu'nun oturma sürecinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin şeyhler, mollalar, dervişler vs. memleketi olmadığını/olmayacağını sık sık dile getirmiştir. Bununla birlikte kadın-

eksik ve yanlış bir biçimde öğrenmişliğin farkındalığı ile, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde; halifelik kaldırılması, beşik ulemalığının kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve benzer anayasal değişikliklerle bunların desteklenmesi sonucunda Türk toplumu arasında kadın ve erkek ayrımına gitmeden, insanlık onuruna yakışır bir biçimde her alanda kanuni eşitlik sağlandı. Atatürk ilkelerinden biri olan "Halkçılık", kurulan yeni düzeni garanti altına aldı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Elmalılı Hamdi Yazır'a Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini yazdırması, bu dönemde din alanında önemli bir yenilik olmuştur. Bu süreçte yapılan önemli yeniliklerden biri de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıydı. Atatürk, Diyanet İşleri Başkanlığı'na; çalışmalarının Maturidilik³⁶ doğrultusunda olması gerektiği talimatını vermişti. Cumhuriyet'in kurulmasıyla, ulusal devlet anlayışının sonucu olarak, Türklerin geneline; dinin yorumlanmasında akla çok önem verilmesi, dini yaşama biçiminde hoşgörüyü savunması nedeniyle benimsenen Maturidiliğe, ilerleyen süreçte yeniden ilgi gösterilmişti. Bu dönemde hazırlanan ilmihal kitapları ve din görevlileri için hazırlanan el kitaplarında "fıkıhta mezhebimiz Hanefilik, itikatta Maturidilik", cümlesi yer almaktaydı³⁷.

19. yüzyıl başlarındaki batılılaşma çabaları sonucunda II. Mahmut, devlet memurlarına fes giymesi emrini vermişti³⁸. İlk zamanlarda, toplumda büyük tepkiler çeken fes, sonraki süreçte tedricen benimsenmiş ve bugüne kadar "Osmanlıların simgesi" olarak damgasını vurmuştur. İlk zamanlarda fes vb. batı tarzı yenilikler yapmasından dolayı II. Mahmut'a, "batılı, gavur" diyen toplum, sonraki aşamalarda

erkek farkı gözetmeksizin, ayrıcalık ve üstünlük çağrıştıran, halk arasında eşitliğe zıt düşebilecek 'bey, efendi, ağa, vs.' unvanların kullanılmasının da uygun olmadığını sıkça anlatarak, bu tür unvanların kullanımını yasaklamıştı; Soyadı Kanunu, Kanun Numarası: 2525, Kabul Tarihi:21/1934, Yayımlandığı Resmî Gazete: 2/7/1934 Sayı: 2741, Yayımlandığı Düstur: Tertip:3 Cilt:15 Sayfa:506. Soyadı Kanunu'nun gereklilikleri ve yansımaları süreci ile ilgili olarak bkz: Demo Ahmet Aslan, Modern Türkiye'de Ulusal Kimliğin İnşasında Soyadı Kanunu'nun Rolü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 3, Bahar-2006, s. 159-177.

36 Türklerin çoğunluğunun, inançta (itikad) mezhebi olan Maturidiliğin kurucusu, Türk din bilgini İmam Maturidi, dokuzuncu asrın ortalarına doğru, bugün Özbekistan sınırları içinde bulunan Semerkand şehrindeki Maturid köyünde doğmuştur. Maturidilik, Türk kültür çevresinde ortaya çıkmış ve Türklerin geneli tarafından benimsenmiştir. İmam Ebu Hanife'den oldukça etkilenmekle birlikte Maturidilik adı verilen sistemli bir kelim ekolünün kurucusu olarak görülmüştür. Maturidi, dini yorumlarken bilgi kaynağının, tefsirler, hadisler, söylentiler yerine, akıl olması gerekliliğini vurgulamıştır. İslam dininde akılcılık ve hoşgörünün temelini oluşturmuştur. Hoca Ahmet Yesevi, Tapduk Emre, Yunus Emre, Mevlana gibi din bilgilerine esin kaynağı olmuştur. Maturidi, kelim, fıkıh usulü, mezhepler ve kıraat konusunda çok sayıda eser yazmasına rağmen çeşitli sebeplerle bu eserler günümüze ulaşmamıştır. Kaybolan eserlerinin çoğunluğunun, diğer mezheplere yönelik eleştiriler içermesi oldukça düşündürücüdür. Te'vilatü'l-Kur'an adlı tefsiri ve Kitabü't Tevhid adlı kelami eseri günümüze ulaşmıştır.

37 Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Maturidi", İmam Maturidi ve Maturidilik: Tarihi Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Maturidilik Mezhebi, Editör: Sönmez Kutlu, Kitabiyat yay., Ankara, 2003, s. 54.

38 II. Mahmut döneminde giyim çok çeşitlilik göstermektedir. Müslümanlar ve gayrimüslimlerin giyim-kuşamı birbirinden farklıdır. İçinde Türklerin de bulunduğu Müslümanlardan; batı eğitimi almış olanlar, başlarında fes ve diğer kıyafetleri batı tarzı, tarikat mensuplarının giyim tarzı, tarıkatlarını belli edecek biçimde her birininki diğerinden farklıdır. Kadınlar ise çarşaf giymektedir.

fesi içlerine sindirerek kabullenmiş ancak bu defa; festen şapkaya geçişte Mustafa Kemal Atatürk'ü batı hayranı olarak nitelendirmişlerdi. Tıpkı batıdan alınan fes gibi, şapka da sahiplenilmiş; hatta Anadolu köylüsünün simgesi haline gelmiştir. Toplum psikolojisi açısından yenilikleri hemen benimseyememe, kabullenince de bırakamama gibi sendromlar, kalkınmamış ve kalkınmakta olan ülkelerde yenilik ve ani değişim süreçlerinde sıkça yaşanır.

Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin Osmanlı ve yanlış yorumlanan İslam'la bağıni koparma, diğeri bir ifadeyle "kötü"leri dışsallaştırmadan kimlikten atma düşüncesindeydi³⁹. Aynı zamanda, çağdaşlık ülküsünü hem simgesel hale getirmek ("biz"lik bilincini oluşturmak için uygun hedef) hem de bu ülkünün içselleştirilerek kimliğin bir parçası haline gelmesini ve ağır bir şekilde yaralanan Türk imgesini düzeltmek istemekteydi. Bu amacı, en tutucu yer olarak bilinen Kastamonu'nun İnebolu ilçesindeki Türk Ocağı binasında, 24 Ağustos 1925'te yaptığı konuşmasında özetle, şu şekilde dile getirmişti⁴⁰:

"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkı uygardır. Uygurım diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, düşüncesiyle ve baştan aşağı görünüşüyle de uygar ve gelişmiş insanlar olduklarını göstermek zorundadır."

Mustafa Kemal Atatürk'ün karizmatik kişiliği, buradaki insanların tepkilerini engelleyerek, konuşmalarını coşkuyla dinlemelerini ve şapkayı benimsemelerini sağlamıştı. Önce memurların daha sonra da tüm vatandaşların şapka giymesi için yasa çıkarıldı(25 Aralık 1925).

Çağdaşlaşmanın önünde büyük engeller teşkil eden ve dinle ilgisi olmayan fesatçılığın, çıkarıcı ve vurgunculuğun yapıldığı, uyuşukluğun merkezi haline gelmiş olan ve Türk imgesini hem Türk milletinin hem de Batılıların gözünde yaralayan tekke ve zaviyeler, yukarıda anlatılan gerekçelerle 30 Kasım 1925'te kapatılmıştı.

"Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı Türkiye Cumhuriyeti halkını çağdaş ve batılı anlam ve biçimiyle uygar bir toplum haline ulaştırmaktır", diyen Atatürk'ün⁴¹ önderliğinde; 17 Şubat 1926'da İsviçre'den alınan Medeni Kanun, 1 Mart 1926'da İtalya Ceza Kanunu'ndan çevrilen Türk Ceza Kanunu(değiştirilmiş), 22 Nisan 1926'da Borçlar Kanunu, 29 Mayıs 1926'da Ticaret Kanunu ve İcra ve İflas Kanunu 24 Nisan 1929'da meclisten geçerek yasalaştırılmıştı. Bu yasaları uygulamak için hukukçular yetiştirmek amacıyla bugünkü Ankara Hukuk Fakültesi'nin temeli olan Ankara Hukuk Okulu kurulmuş ve 1925'te öğrenime açılmıştı.

Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş uygarlıklardan üstün kılmayı amaç edinen Mustafa Kemal Atatürk, bu büyük ülküsünü gerçekleştirmek için ciddi çabalar

39 Bernard Lewis de Atatürk'ün bu çabaları yönünde bir teşhis koyarak, Türkiye değişimi hakkında şöyle bir durum tespitinde bulunmuştur: "Türkiye'de temel değişiklik –İslami bir imparatorluk-tan milli bir Türk devletine, bir ortaçağ teokrasısından anayasalı bir cumhuriyete, bürokratik bir feodalizmden modern bir kapitalist ekonomiye- birbirini izleyen reformcu ve radikal dalgaları tarafından uzun bir sürede tamamlandı"; B.Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1988, s. 474.

40 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu, (15. Basım), Akdeniz yay., Ankara, 2004, s. 483-484.

41 Suna Kili, Türk Devrim Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2001, s. 301.

göstermişti. Bu hedefe ulaşmanın süre ve fiiliyat açısından uzun ve epey zor olduğunun bilincinde olan Atatürk, sözkonusu soyut ülküsünü somut hale getirerek, 1930'lu yıllarda evlat edindiği kız çocuğuna⁴² “Ülkü” adını vermişti. Kılıç Ali⁴³; Atatürk'ün “Ülkü”yü çok sevdiğini, sabahları uykudan kalkar kalkmaz onu sordüğünü ve saatlerce onunla ilgilendiğini, onu yanından hiç ayırmayarak gittiği her yere götürdüğünü ve “Ülkü”nün, Atatürk'ün neşe kaynağı olduğunu anlatmaktadır.

Çok küçük yaşta evlat edindiği ve ismini kendi ürettiği bir kelime olan “Ülkü”yü koyduğu bu kız çocuğu, Atatürk'ün ülküsünün vücut bulmuş halidir. Düşünsel ülküsünü dışsallaştırdığı fiziksel “Ülkü”dür. “Ülkü”nün mutlak olması, yavaş yavaş büyümesi, Atatürk'ün de soyut ülküsünün yavaş yavaş gerçekleştiği anlamına gelmekte, o da bundan mutlu olmaktaydı. Diğer bir ifade ile “Ülkü” yavaş yavaş gelişen ve uygarlığa doğru yol alan ve bu nedenle mutlu olan Türk milletini temsil etmektedir.

“Ülküsünü gerçekleştirmek için çalışan Atatürk dönemindeki Türk milletinin ruh halini, Kafesoğlu şu şekilde anlatmakta ve Atatürk ölünce bu ruhun değiştiğini belirtmektedir⁴⁴:

“Türk olmanın gerçekten mutluluk sayıldığı Cumhuriyet'in ilk yıllarında, istiklal, huzur ve emniyetin bahşettiği rahatlık içinde, al bayrak gölgesindeki aziz Türk toprakları üzerine mesut bir tevekkülle eğilen Türk köylüsü; yurdu yeniden kurmak şevki ile tezgahına ve makinesine sarılan işçisi; Türklüğü genç dimağlara aşılacak heyecanı ile gönüllü dolan öğretmeni; vazife namustur şiarı ile çalışan memuru; milliyetçilik aşkı ile geleceğin bahtiyar Türkiye'sinde vazife alma nöbetine hazırlanan iradeli, vatanperver, asil Türk genci ile Türklük şuurunun çelikleştiği bir millet vardı.

Halbuki o zamanın parolası da tıpkı şimdiki gibi, Batılı bir cemiyet olmak, ‘yurdu muasır medeniyet seviyesine ulaştırmak’⁴⁵ti. Ancak uygarlık yolunun milli kültürden geçtiği hakikatine erildiği için, eğitim ve öğretim Türk tarih ve kültürüne yöneltilmiş, üniversite kürsülerinde Türklük bahisleri ana mevzu haline getirilmişti. Türk milletinin zihninde iftihara değer tarihi ve zengin kültürü ile Türklük şuurunun yerleştirilmesine çalışılırdı. Medenileşmede hareket noktasının milli kültürü geliştirme olduğunun idrak edildiği o heyecan çağında Türkiye'nin kültürel panoraması böyle olduğu için başarı kazanılmıştı. Fakat sonra durum değişti.”

Atatürk'ün hayatta olduğu 1938 yılına gelindiğinde, demir-çelik fabrikası ve milli savunma sanayi kurulmuştu. Uçak ve denizaltı yapılabilmekteydi. Liman ve demiryolları millileştirilmiş ve üç bin kilometre yeni demiryolu yapılmıştı. On beş yıllık ortalama kalkınma hızı % 10'du. Batılılar bu gelişmeyi, “Türk mucizesi”

42 Atatürk'ün kız çocuklarını evlat edindiği bilinmektedir. “Kederli annesini kurtarma görevini” annesini kaybedince bu kız çocuklarına dışsallaştırmış, iyi bir eğitim ve öğrenim görmeleri için onlarla yakından ilgilenmiştir. “Ülkü” hariç, bu çocukların en küçüğü evlat edinildiğinde on yaşındadır. “Ülkü”yü yaklaşık bir yaşındayken evlat edinmiş ve diğerlerinden farklı olarak, yanında büyümüştür. Bu durum, tespitin doğruluk olasılığını arttırmaktadır; D. V. Volkan ve Itzkowitz, a.g.e., s. 438,439,440.

43 Kılıç Ali, a.g.e., s. 75.

44 İbrahim Kafesoğlu, Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1999, (Eserin arka kapak yazısı).

olarak nitelendirmişlerdi⁴⁵. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana "Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş medeniyetler seviyesinin üstüne çıkarmak" ülküsü yolunda her alanda ciddi mesafeler kat edilmişti.

B. Sonuç Yerine: Türk Kimliği Ve Özevurum

"Özevurum"⁴⁶ olumlu ve olumsuz olmak üzere birbirine zıt iki hareket tarzından⁴⁷ müteşekkildir:

1. Özeleştirme yaparak mevcut duruma binaen tamamen ileriye yönelik olumlu düzeltmelerde bulunmak.

2. Özeleştirme yaparken dış gelişmişliklerle temellenen bir kıyasa giderek; suçluluk ve kompleks duygularıyla içinde bulunulan mevcut durumu köklerinden itibaren yanlışlayarak ezikliğin getirdiği olumsuz tepkilerle yorumlamak.

"Özevurum"da birinci davranışın esası objektif olmak iken; ikincisinde bu durum sözkonusu değildir. Türk kimliği bakımından, birincisi çağdaş ve bilimsel düşünceyi temel alarak istikbale yatırım yapmaya yönelik iken; ikincisinde isyan kültürü genel iskeleti oluşturur. Kısacası birinci hareket tarzı ileriye götürür; ikincisi sabit tutar veya geriye götürür. Osmanlı Devleti'nin son döneminde canlanan Türk kimliğinin verdiği büyük kan kayıpları ikinci hareket tarzına örnek teşkil eder. Birinci hareket tarzının en açık örneği ise, Mustafa Kemal Atatürk dönemidir.

Mustafa Kemal Atatürk döneminde(1923-1938) yaşanan Türk kalkınması, Atatürk'ün önemli bir toplum doktoru olduğunu, bu kalkınmada her alandaki ihtiyaçlara yönelik özgün çözüm usulü itibarıyla ortaya koymuştu. Atatürk'ü Atatürk yapan da bu özevurumsal karakter yapısının dünya görüşüyle somut hale gelmiş olmasıdır. Burada kastettiğimiz " özevurum", birinci hareket tarzı olarak belirttiğimizdir. Bu tarzı oluşturan yapı taşları, Mustafa Kemal Atatürk'ün karakterinde mevcuttur. Sözkonusu yapı taşları ise şunlardır:

- Objektiflik
- Mantıksal düşünsellik
- İlerigörüşlülük
- Köklerine bağlılık
- Bilimsellik
- Komplekssizlik
- İnsancılık

Osmanlı Devleti'nden devraldığı "eski miras"la yola başlayan Atatürk önderliğindeki Türk halkı, yukarıdaki karakteristik yapı taşları doğrultusunda hareket eden yeni Türk devleti liderinin teşvik ve yönlendirmeleriyle yüzyıllar sonra yeniden kendini keşfetmiştir. Kendini bilmekle yola başlayan halk, kısa zamanda geç-

45 T. Özakman, a.g.e., 682.

46 "Özevurum" sözcüğü çalışmamız kapsamındaki konuyu daha iyi anlatabilmek için çalışmamıza özgü olarak kullanılmıştır.

47 "Hareket tarzı" burada karakterleşmiş düşünsel ve fiili olguların tamamını içerir.

miş ve yaşadığı süreçle barışık, geleceğe umutla bakan bir toplum haline gelmişti.

Mustafa Kemal Atatürk, birinci hareket tarzı özeverumu ile Türk tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bunun en açık örneklerinden biri; Atatürk'ün demok-rasi alanındaki uğraşlarıdır. Çok partili hayata geçiş denemeleridir⁴⁸. Toplumda sınıf ayrılıklarının karşısında olan Atatürk, temel hak ve hürriyetler bakımından Türk halkını refaha kavuşturmayı hedef belirlemişti. Bu hak ve hürriyetler arasında; eşitliğin olmazsa olmazı seçme ve seçilme hakkı da vardı. Kadınların toplumda hak ve hürriyetler bakımından kısıtlı olduğu bu dönemlerde, 1928'den başlayan süreçle tedricen, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi. Demokrasinin mutlak gereği olan bu haklar, Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türk kadınına sunulmuştu. Demokrasinin bir diğer gereği olan çok partili sisteme, Atatürk döneminde geçilememiş olsa da, hazırladığı zeminle 1946'da çok partili hayata geçildi. Çağ-larca bu sistemi tanımamış olan Türk toplumu, sözkonusu süreçte ani bir şekilde kabullenemedi. Bu durum günümüze dek uzayan ülke sorunlarının zeminini oluşturdu. Bu zeminle, çok partili hayata geçişten kısa bir süre sonra 27 Mayıs 1960 İhtilali, ardından 12 Mart 1971 Muhtırası süreci ve 1980 İhtilali gibi demok-rasi krizleri yaşandı. Ülkenin çehresini birçok alanda değiştiren bu olaylar, halk arasında siyasi, sosyal ve kültürel alanda köklü bir ayrılığa yol açtı.

Demokrasi düzeni, çağlar boyunca antidemokratik bir serüveni takip eden Türk toplumuna yabancıydı ve Atatürk döneminden itibaren yarım asırda demokrasinin, Türk kültürünün bir parçası olabilmesi veya tam olarak anlaşılması beklenilemezdi. Saltanat sistemine yüzyıllardır alışkın olan Türk toplumunun sosyo-kültürel bünyesine ağır gelmiş, 1960, 1971, 1980 yıllarında bu durumun bir sonucu olarak Türkiye'de "darbe" veya "ihtilal" denilen sosyolojik kuzmalar yaşanmıştı. Ayrıca 1960-1980 döneminde Türk kimliği, Atatürk'ün işaret ettiği yoldan sapmış, toplumsal bölünmelerle sarsılmıştı. Bu bölünmelerde özetle; "sağ" "sol"u, "sol" ise "sağ"ı ötekileştirmişti. Atatürk dönemiyle 1960-1980 döneminin kıyasına gidildiğinde, çok partili hayata geçiş ve demokrasinin bir sonucu olarak; Türk sos-yolojisinin yeniden yazılması gerektiği gerçeği ile karşılaşılar.

Türk kimliği ve özeverum konusunda "ikinci hareket tarzı" olarak ifade ettiği-miz kısım, aydınların bazen içine düştüğü durumdan ibaret olabilmektedir. Ancak aydınlara kıyasla siyasi liderlerde bu duruma daha az rastlanır. Bilhassa Mustafa Kemal Atatürk gibi kurtuluş liderlerinde özeverumun ikinci hareket tarzına rast-lamak mümkün değildir. Çalışmanın başında sözünü ettiğimiz şair Cenap Şeha-bettin ile Rıza Tevfik Bölükbaşı örnekleri, aydınlarda dışa karşı hayranlıkla milliyet kompleksini temel alan, özeverumun ikinci hareket tarzı kapsamındadır. Ne kadar eğitilmiş ve gelişmiş olursa olsun, aydınlar da kimlik bunalımı yaşayabilmektedir.

48 1924; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası: Atatürk'ün kendi isteği ve teşvikleriyle kendi partisine muhalefet olarak kurduğu bu parti, Şeyh Said isyanı ile ilişkisi bulunduğu gerekçesiyle 1925'te kapatıldı. 1930; Serbest Cumhuriyet Fırkası: Kuruluş amacı ve yöntemi Terakkiperver Cumhu-riyet Fırkası ile aynı olan bu parti, Menemen olayı ile ilişkisi bulunduğu gerekçesiyle kapatıldı. Her iki parti de program itibarıyla birbirinden farklı muhalefet partileriydiler. Ortak yanları ise ilerleyen süreçte Cumhuriyet karşıtlarının altında toplandıkları birer çatı haline gelmeleriydi.

Özevrumunun ikinci hareket tarzı olarak belirlediğimiz kısma, toplumsal kimlik bunalımından kaynaklanan kompleks ve isyankar düşünce ve eylemler de dahildir. Toplumsal kimlik bunalımı yaşanan bir ülkede, halktan birinin mensubu olduğu milliyete aşırı olumsuz eleştiriler yaptığını yoğun bir biçimde görebiliriz. Hatta bazı kimselerin; farkında olmadan bir komedi unsuru gibi –sokak üslubuyla- milliyet özelliklerine göndermede bulunarak yaptığı konuşmalara sıkça şahit olabiliriz. Bunların tamamı dış güçlerin Türk toplumunu ötekileştirme ve içlerindeki kötülükleri dışsallaştırarak Türk toplumuna mal ettirme/kabul ettirme çabalarının kompleksel sonucudur. Özevrumunun birinci hareket tarzının zıddı olan bu tür davranışların topluma sosyo-kültürel açıdan zarar vermesi kaçınılmazdır. Zaten toplum bağları, bu tür zararlara uğrayarak zayıflar. Özevrumunun ikinci hareket tarzında kütlesele özeleştiriler görülür. Kişiler, özeleştiriyeye kendilerini dahil etmeden düşünsel temelli davranışlarda bulunurlar. Fiiliyattaki yansıması ise tamamen bencillik olarak kendini gösterir. Özeleştirinin topyekün yapıldığı özevrum hali yine ikinci hareket tarzıdır. Burada tek tek enerjiler(=insan) ele alınır ve toplum istikbali için sinerji(=insanlar/kitle/toplum) oluşturulur. Mustafa Kemal Atatürk, kendi döneminde Türk kalkınmasını bu yöntemle başarmıştı. Milli Mücadeledeki birlik ve beraberliği yine bu tür bir sinerji ile sağlamıştı. Netice itibarıyla Türk kimliği açısından özevrumunun birinci hareket tarzı Türk toplumunun istikbali için her alanda yapıcı; ikinci hareket tarzı ise yıkıcıdır. Birinci hareket tarzı birlik ve beraberliği, ikinci hareket tarzı ise sürekli etnik çatışma ve bölünmeleri getirmektedir.

Özevrumunun birinci hareket tarzı grubunda ele aldığımız Mustafa Kemal Atatürk karakteri, harabe bir mirasın üzerine inkılaplar çivileyerek Türkiye’de bir çığır açmıştı. Amaç, Türk kalkınmasıydı; yani, Türkiye’yi çağdaş devletler seviyesinin üstüne çıkarmaktı. Bu ülküsünü gerçekleştirmek için istikrarlı bir biçimde çalışan Atatürk, bilhassa kendi döneminde Türk ruhunu dirilişe geçirmişti. Atatürk’ün ölümünden sonraki dönemlerde, Türk kimliği yavaş yavaş yeni krizlerle karşı karşıya gelmiş, batılı ülkelerin içlerindeki kötülükleri dışsallaştırma sahası halini almıştır. Sosyo-kültürel ve siyasi açıdan buhranlı geçen sözkonusu dönemlerde Türkiye Cumhuriyeti demokratik ve bilimsel açılardan farklı yapılaşmalara doğru kaymaya başlamıştı. Özetle, ortaya çıkan netice şuydu: Atatürk döneminde sona eren Türk kompleksi(=özevrumunun ikinci hareket tarzı), Atatürk döneminden sonra istikrarlı ve sistematik bir biçimde pekiştirilmediğinden günümüze doğru geldikçe, Atatürk dönemi öncesindeki durum yönünde kaymaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

AHMAD, Faroz, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, (4. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2000.

AKYOL, Taha, Osmanlı’da ve İranda Mezhep ve Devlet, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

ARI, Kemal, “Atatürk’ün Yazarlığı ve Gazeteciliği”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, V/13, (2006/GÜZ).

ASLAN, Demo Ahmet, Modern Türkiye’de Ulusal Kimliğin İnşasında Soyadı Kanunu’nun Rolü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 3, (2006/BAHAR).

ATATÜRK, Mustafa Kemal Onuncu Yıl Nutku, 29 Ekim 1933.

_____, Gazi M. Kemal, Söylev, Belgeler, cilt: 3, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, (2. Baskı), Çağdaş yay., İstanbul, 1985.

_____, Mustafa Kemal, Söylev “Nutuk”, 2. Baskı, Haz.: Dil Derneği, Kurtuluş yay., İstanbul, 1997. Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952.

Atatürkçülük (Üçüncü Kitap), Atatürkçü Düşünce Sistemi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983.

EBU’L GAZİ BAHADIR HAN, Türk Seceresi, Çeviren: Rıza Nur, İstanbul, 1925.

GÖKALP, Ziya, Türk Medeniyeti Tarihi, Tokar yay., İstanbul, 1995.

_____, Türkçülüğün Esasları, Ed.: K. Bek, Bordo Siyah yay., İstanbul, 2004.

GÜRKAN, Ahmed, İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi, Nur yay., Ankara, 1999.

KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1999.

KAYA, Mevlüt, 1922 İzmir Yangını ve Yapı Bunalımı, (Baskıda).

KILIÇ ALİ, Atatürk’ün Hususiyetleri, Sel yay., 1955.

KİLİ, Suna, Türk Devrim Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2001.

KINROSS, Lord, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, (15. Baskı), Akdeniz yay., Ankara, 2004.

KÖYMEN, M. Altay, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1998.

KUTLU, Sönmez, “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Maturidi”, İmam Maturidi ve Maturidilik: Tarihi Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Maturidilik Mezhebi, Editör: Sönmez Kutlu, Kitabiyat yay., Ankara, 2003.

LEWIS, Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1988.

MEHMET ŞEMSETTİN, Mufassal Türk Tarihi, İstanbul, 1340.

MERÇİL, Erdoğan, Selçuklular, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul, 2011.

NİZAMÜ’L-MÜLK, Siyasetname, Hazırlayan: Sadık Yalsızuçanlar Timaş yay., İstanbul, 2002.

ORTAYLI, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, (2. Baskı), Alkım yay., İstanbul, 2006.

OSMAN NURİ, Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı, İstanbul, 1327.

ÖKE, Mim Kemal, Mustafa Kemal Paşa ve İslam Dünyası, Aksoy yay., İstanbul, 1999.

ÖZAKMAN, Turgut, Şu Çılgın Türkler, (102. Baskı), Bilgi yay., Ankara, 2005.

Soyadı Kanunu, Kanun Numarası: 2525, Kabul Tarihi:21/1934, Yayınlandığı Resmi Gazete: 2/7/1934 Sayı: 2741, Yayınlandığı Düstur: Tertip:3 Cilt:15 Sayfa:506.

ŞEKER, Mehmet, Anadolu’da Birarada Yaşama Tecrübesi, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara, 2005.

TAK, İsa, “Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Cumhuriyetçi Karakteri”, Sosyal Bilimler Dergisi, I, 2007.

TURAN, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Ötügen yay., İstanbul, 2008.

_____, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, Boğaziçi yay., İstanbul, 2000.

_____, Osman, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Metin, Tercüme ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1988.

TÜFEKÇİ, Gürbüz D., Atatürk’ün Düşünce Yapısı, Aydın Matbaacılık, Ankara, 1981.

TÜFEKÇİOĞLU, Turgay, “29 Ekim 1930 Türkiye”, Orkun, Sayı: 49, 2002 (www.orkun.com.tr).

VOLKAN, D. Vamık, Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre, Bağlam yay., Ankara, 1999.

_____, ve ITZKOWITZ, N., Ölümsüz Atatürk, Bağlam yay., İstanbul, 1998.

YAMANER, Şerafettin, Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim, Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü, Toplumsal Dönüşüm yay., İstanbul, 1999.